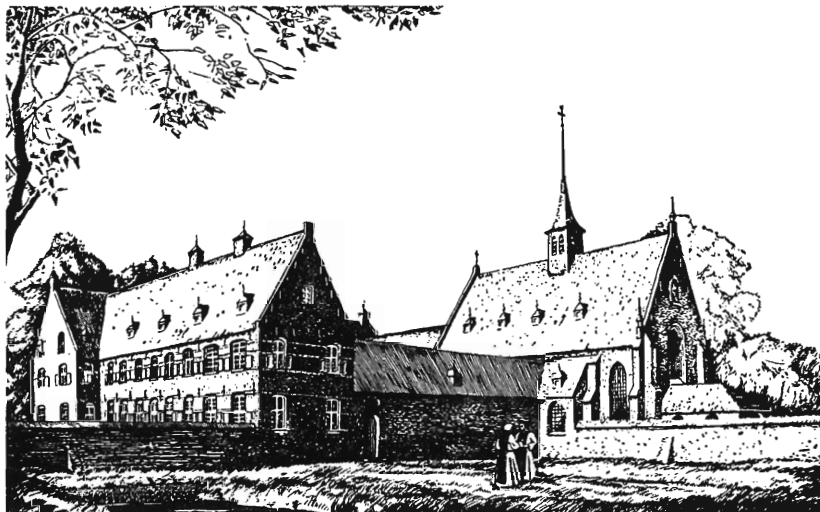

UIT DE HUIJBERGSE KLOOSTERGESCHIEDENIS

BIJ EEN EEUWFEEST ¹

Het oude Wilhelmitenklooster ± 700 vanuit het Noord-Westen. Naar een tekening van Br. Albrik.

I.

VAN de Orde der Wilhelmiten heeft de geschiedenis meer beproevingen dan voorspoed opgetekend, en het klooster te Huijbergen, het „Monasterium Beatae Mariae Virginis”, heeft in de tragiek van de Orde ruimschoots gedeeld.

Een weifelen tussen de Benedictijnse Regel en opvattingen en die van Augustijnen en Norbertijnen, vervolging en geweld, verslapping van de kloostertucht, armoe, en ten slotte de ondergang: dat zijn de lotgevallen geweest van de priorij te Huijbergen. Dat wil niet zeggen, dat er geen licht is geweest naast schaduw, en dat de Huijbergse monniken zich om de plichten van hun staat niet bekommerd hebben. De geschiedschrijver zou onrechtvaardig zijn, wanneer hij vergat, dat het verkeerde meer opvalt dan het goede, en dat de kronieken over degenen, die in stilte hun plicht hebben gedaan, eerder zijn uitgeschreven dan over menselijke zwakheid en falend inzicht. Trouwens uit het rijke archief van de Wilhelmiten van Huijbergen is óók het verhaal te lezen van streven naar kloosterlijke deugd, van priesterlijke bekom-

SIARDUS BOGAERTS
Prior te Huijbergen van 1651—1670.

mernis om de zielen en van volharding in de tegenspoed, die het klooster in bijna bovenmenselijke maat is toegemeten. Misschien is het niet zo verwonderlijk, dat juist het klooster te Huijbergen het laatste toevluchtsoord der Wilhelmiëten is geweest en dat pas met Huijbergen de Orde is uitgestorven.

* * *

Bij akte van 6 Februari 1278 werd door Heer Arnoud van Leuven en zijn gemalin Elisabeth van Breda aan de Orde der Wilhelmiëten „ter ere Gods en der roemrijke Maagd” een kapel met bijbehorende grond te Huijbergen en bovendien „13 hoeven nieuw land” geschonken, op voorwaarde, dat daar een klooster der Orde zou worden gesticht. In een uitvoeriger akte van 12 Maart 1278 werd nog bepaald, dat er minstens zes Paters in het klooster te Huijbergen zouden wonen; hun aantal mocht tot twaalf stijgen.

De vrome wens, die in de akte van 12 Maart 1278 is uitgesproken, „dat gij de Heer met vrij gemoed moogt dienen, doordat het gedruis van twistgedingen is weggenomen”, is niet geheel vervuld! Reeds „int jaer ons heeren, als men screeff derthien honderd jair, 's Vrijdaechs voir sint Marcusdach”, moest Gerard van Wesemale, heer van Bergen-op-Zoom, door zijn plechtige verklaring de Paters verdedigen tegen een onrechtmatige aanspraak op hun bezit.

En twistgedingen hebben in de loop der eeuwen de Huijbergse Wilhelmiëten - of althans hun priors - niet zo heel weinig gevoerd. Wie kan het hun ook kwalijk nemen, dat ze voor hun rechten opkwamen, te meer, daar het in schijn misschien royale, in werkelijkheid vrij schamele bezit, onder andere door de schraalheid van de grond nauwelijks of niet in staat was het convent voor armoe te bewaren.²

De wederwaardigheden, die het klooster in de eerste drie eeuwen van zijn bestaan blijkens de kronieken heeft beleefd, en die we in dit artikel niet willen opsommen, zijn kinderspel vergeleken bij wat de tijd der hervorming bracht.

Na allerlei zwarigheden in de zeventiger jaren van de 16e eeuw, door rondtrekkend krijgsvolk veroorzaakt, werd het jaar 1583 wel uitermate noodlottig. Het klooster was zo weinig veilig, dat de Paters, na boeken en registers in Antwerpen ondergebracht te hebben, naar de huizen der Orde in 's Hertogenbosch en Luik vluchtten. De prior, Laurens Paridaens, die door Staatse troepen was gearresteerd en in Wouw gevangen gezet, kon slechts tegen hoog losgeld worden vrijgekocht, en het kostte heel wat moeite, dat bijeen te brengen.³ In 1595 keerden de Paters naar Huijbergen terug; hun klooster vonden ze verwoest. De

oude kroniek schrijft daarover: „Int tzelve jaer (1595) was dan voors. prior Paridaens wederom gecomen ter plaetsen dair sijn clooster gestaen hadde, vindende aldair anders nyet dan eenen hoop steenen, levende aldair in groote armoede ende miserie als qualyc synen nootdruft heb-bende om te leven tot den jaere 1600, als wanneer hij in Januario is comen te overlijden”.

Uit de hoop stenen is het klooster herrezen, zij het ook tengevolge van de „armoede ende miserie” in langzaam tempo; en er volgt een tijd waarin vrees en hoop, ordeverstoring en rust elkaar afwisselen.

Bij de Vrede van Munster komt het monasterium in een merkwaardige positie: vroegere gedingen hadden uitgemaakt, dat het gehele klooster en het grootste deel der kloosterkerk buiten het Markiezaat van Bergen-op-Zoom waren gelegen; de Wilhelmiëten beweerden op grond daarvan, dat hun huis tot de Zuidelijke Nederlanden behoorde of hoogstens tot de betwiste gebieden, die door de Chambre mi-partie nog zouden worden toegewezen.⁴ Het is duidelijk: de Paters hadden weinig zin onder de rechtsmacht van de Republiek te vallen, en dat hoeft geen nader verklaring. Maar zo eenvoudig als zij zich misschien voorgesteld hadden, verliep de kwestie niet. „Den Burgemeester van Bergen opten Zoom, den Vrede nu verkondight zijnde, heeft deur bevel van hare H.M. de voorsz Kercke van Huybergen ghesloten, ende daer inne d'Altaren afgebroocken, de Kerckelijke Ornamenten weg genomen, ofte om verre gesmeten mitsgaders verkocht, ende vervoert, namentlijck de groote Klocke ende steenoven. . . .”. Dat gebeurde in Februari 1649. Prior Beijaerts wendde zich tot Aartshertog Leopold, landvoogd der Zuidelijke Nederlanden. Op diens last kwam Nicolaus van Varick met een regiment voetvolk naar Huijbergen en opende op 25 Maart 1649 de dichtgenagelde deuren der kerk. Hij heeft „den prior ende religieusen van desen Convente gehaelt en in de kercke geleijt ende hun geseijt, dat sij den dienst Godts soude continueren als te voren gedaen is geweest”.

Op 15 April 1649 overviel de burgemeester van Bergen-op-Zoom opnieuw met 60 ruiters en 60 voetknechten het klooster juist onder de H. Mis. De priester werd van het altaar gesleurd en mishandeld; de beelden werden omvergeworpen en de altaren vernield, boeken en kostbaarheden geroofd en de deuren opnieuw dichtgespijkerd. Op het protest bij de Staten kwam geen antwoord. De Paters gingen wonen in Calmpthout op de hoeve „Creytenborch”, eigendom van de abdij van Tongerlo; en pas na drie jaar keerden ze terug onder bescherming van het Spaanse garnizoen van Santvliet, nadat meer vreedzame middelen,

o.a. officiële besprekingen in Den Haag - waarbij de Hoogmogende Heren, de Spaanse gezant bij de Republiek en talrijke anderen betrokken waren - geen resultaat hadden opgeleverd.

* * *

Misschien vormen deze bijzonderheden omtrent de Vrede van Munster voor sommige lezers een kleine aanvulling op hun kennis, die ze overigens begrijpend zullen aanvaarden: een 20e-eeuwer is op het gebied van vrede ook wel het een en ander gewend. Maar voor de Paters was dit soort vrede een bittere teleurstelling.

Eén zichtbaar voordeel hadden de troebelen zeker: ze brachten de Wilhelmiëten naar voren, die naast de heiligen van de Orde een van haar meest schitterende mannen is geweest. Pater Siardus Bogaerts, de procurator van het Huijbergse klooster, staat op de dag zelf van de plundering, 15 April 1649, vóór de Secretaris van Bergen-op-Zoom, in tegenwoordigheid van een Notaris en verscheidene andere personen, om te protesteren tegen het onrecht de Paters aangedaan „ende satisfactie te versoeken”.

Het geschilderd portret van Bogaerts hangt in de trappenhal van het noviciaatshuis der Broeders, huize „Alverno” te Huijbergen. Er is geen twijfel: een persoonlijkheid kijkt je aan met die donkere ogen. Men zou willen, dat de rustige mond onder de dunne knevel zich opende: men zou de klank van de stem willen horen, die onbevreesd is opgekomen voor het goed recht van de Wilhelmiëten. Het gelaat is zo levend, dat het zich elk ogenblik kan plooiën tot een glimlach, of een bevel, of tot verontwaardiging. Deze monnik van grote allure, in het sierlijke zwart-witte habijt met de gladde halskraag, wist respect af te dwingen waar hij ook verscheen. Er zou aan hem een aantrekkelijke studie zijn te wijden; wij moeten volstaan met vluchtig te vermelden, dat hij, in 1651 tot prior der communitie gekozen, onophoudelijk te maken had met vervolging en willekeur van de kant van de Republiek, waartegenover de scherpzinnige in Leuven gevormde jurist zijn schranderere en kloekere verdediging stelde. Ook velen buiten het convent - leken en geestelijken - vroegen zijn voorspraak, en tot in de hoogste colleges kwam hij voor hen op. Provinciaal der Wilhelmiëten geworden (1655), zonder Huijbergen metterwoon te verlaten, bleek hij ook in die hoedanigheid te zijn, wat hij als prior was: een handhaver van de regeltucht. Het klooster liet hij grondig restaureren, en met de bouw van een karakteristieke boerderij - het nog bestaande poortgebouw - is hij begonnen. Deze grote, die in het „landje” rondom Huijbergen de zegen

van zijn rusteloze priesterlijke zorg had verspreid, voordat bestuurszaken zijn aandacht bijna geheel opeisten, was voor het monasterium de man van de Voorzienigheid. Tot 1670 mocht het klooster hem behouden; in Januari van dat jaar stierf hij vrij plotseling, pas teruggekeerd van zijn zoveelste reis naar de Hoge Heren in Den Haag.

* * *

De omstandigheden waren voor zijn opvolgers niet minder moeilijk dan voor Siardus zelf, en meester op alle wapens als hij waren de meesten van hen niet. De onrust van buiten had zijn weerslag op de kloostertucht en evenzeer op de materiële welstand: het kleine klooster, dat door Siardus naam en faam verworven had in de Nederlanden, verviel tot armoe en verslapping.

Men moet niet denken, dat de Huijbergse Wilhelmieten zich nu zonder meer aan een soort noodlot overgeleverd hebben; de geschiedenis leert anders. Wel zeer merkwaardig zijn de pogingen tot verbetering en herstel, ondernomen door Petrus Borrekens, die op 11 Maart 1690 de door de visitatoren afgezette Siardus Bogaerts junior als prior opvolgde. Borrekens, Meester in de rechten, had met bezwaard hart de last van het prioraat, hem door de keuze van zijn confraters opgelegd, aanvaard. Hij deed, wat in zijn vermogen lag, maar hij kon de financiën niet in orde brengen en het aantal priesters niet opvoeren; zodoende bleek het ook onmogelijk de normale goede geest volgens regel en wettige gebruiken op peil te houden. Borrekens vreesde de totale ondergang van het klooster; hij wilde een uiterst middel proberen. In de kloosterarchieven berustte een acte uit het jaar 1385, waarin bepaald was, dat, wanneer het klooster zich niet in stand kon houden, de Abt van Tongerlo het recht had er een prior en religieuzen van de Orde der Norbertijnen aan te stellen, en alle goederen in bezit te nemen. Op deze acte beriep zich Borrekens; met andere woorden hij zocht een vereniging van Huijbergen met Tongerlo, een overgang van de Wilhelmieten tot de Orde van St. Norbertus.

Dr. M. A. Erens, O.Praem., archivaris van de abdij van Tongerlo, schrijft er over: „Een pijnlijke crisis binnen de kloostermuren van Huijbergen en een heftige reactie van de Provinciaal der Wilhelmieten waren daarvan het gevolg, wat niemand zal verwonderen. De bedoelingen van Prior Borrekens waren ongetwijfeld edel, maar een andere vraag is, of de door hem voorgestelde oplossing tenslotte ook al zijn onderdanen bevrediging zou hebben geschonken. Overschakeling naar een andere vorm van kloosterlijk leven betekent immers een breuk met

eigen geest en traditie en kan gemakkelijk aanleiding geven tot gewetensconflicten bij de besten, tot gevoelens van gekreukte trots bij degenen voor wie de Orde boven alles gaat. Noch het een noch het ander is bevorderlijk voor de rust in een kloostergemeenschap".⁵

De tegenstand van de Provinciaal der Wilhelmiëten, Nicolaus de Presseux de Hautregard, en van verscheidene Huijbergse Wilhelmiëten deed, na heel wat verwickelingen, de poging van Borrekens stranden, al waren er ook Paters, die zijn partij gekozen hadden.

Ook pogingen van latere priors tot verbetering van de toestand hadden geen blijvend resultaat en trouwens ook voor hen waren de uiterlijke omstandigheden hoogst ongunstig. Wie van verhalen over rechtsgedingen houdt, moet de geschiedenis van het Huijbergse klooster lezen: de priors werden keer op keer gedwongen te procederen of achtten zich daartoe verplicht, en prior Albertus de Brauwere raakte zelfs d.d. 15 Februari 1755 wegens „miskenning van de souvereiniteit der Keizerin Maria Theresia" in de Brusselse gevangenis. Pas na ruim twee jaren kon de hoogbejaarde ziekelijke man, in wiens hoofd nooit het boze opzet was opgekomen de rechten van de Keizerin te schenden, maar die het slachtoffer geworden was van de nog steeds niet besliste vraag, tot welk territorium het klooster te Huijbergen behoorde, terugkeren. Zijn belevenissen in die Brusselse jaren zijn een verhaal op zich, interessanter voor latere lezers dan voor de hoofdpersoon, maar te lang om het hier weer te geven.

Men kan zich voorstellen, welke gevolgen dergelijke affaires hadden voor het religieuze leven in het klooster. Toch slaagde prior Willem de Quanter er rond 1775 in, de kloostergeest te verlevendigen en ook de studiën der Priesters op hoger plan te brengen; maar al spoedig kwamen de maatregelen van Keizer Jozef II ook de Huijbergse Paters benauwen, al behoorde hun huis niet tot de reeks van kloosters, die de „gekroonde koster" wilde doen verdwijnen.

De Franse revolutie bracht nieuw onheil: op 7 Februari 1798 kregen de Paters een commando Frans voetvolk over de vloer; van scrupules over de juiste loop van de grenslijn hadden deze mensen geen last: voor hen lag het klooster op het grondgebied van de Franse Republiek en ze handelden dienovereenkomstig. Op het feest van Sint Wilhelmus, 10 Februari, werden de Wilhelmiëten aan de kloosterpoort gezet; en ze konden dankbaar zijn, dat elk zijn bed en huisraad mocht meenemen. Het klooster werd tot nationaal eigendom verklaard en de uitoefening van de Katholieke godsdienst verboden; wat betekende, dat de Paters niet zonder gevaar in schuren en particuliere huizen de H. Mis gingen

opdragen en de H.H. Sacramenten toedienden. Hun prior Antonius Meeus stierf tijdens deze ballingschap; de Wilhelmiëten kozen Albertus Geens tot zijn opvolger. Deze keuze is de laatste geweest, die het Huijbergse convent heeft gedaan. Daar de Orde geen generaal, geen provinciaal, geen protector meer had, werd in Rome bevestiging gevraagd van de keuze.

Wel konden de Paters in 1804 hun klooster weer betrekken en de kerk voor de eredienst openen, maar ze hadden geen jongeren, die de Orde in stand konden houden en hun werk voortzetten: de definitieve doodstrijd is begonnen.

Men voelt zich getroffen, als men leest, hoe ook de allerlaatste Wilhelmiëten hoopten, tegen alle hoop in, de Orde te doen herleven: een poging tot herstel werd door de bejaarde Pater van Bladel, de enige nog in leven zijnde Wilhelmiëter, met goedkeuring van Rome nog in 1840 gedaan, toen Koning Willem II de kloosters toestond weer novicen aan te nemen. Van Bladel kreeg een opvolger in G. van den Berg, die in 1842 in het Cistercienserklooster te Bornhem als Wilhelmiëter zijn professie deed. Met van den Berg is de Orde uitgestorven. Hij bleef in Huijbergen tot 23 December 1847 en ging toen leven te Bornhem, waar hij in 1879 overleed.

De kloostergoederen kwamen op 27 Juli 1847 bij besluit van de Congregatie der Propaganda Fide aan het Vicariaat van Breda: ze mochten ten gunste van het vicariaat gebruikt worden voor een geestelijk doel.

* * *

De eenvoudige mensen uit de omgeving van de Huijbergse Wilhelmiëten hebben wel ooit de mening uitgesproken, dat de geestelijke Heren van het klooster erg veelvuldig het harnas aantrokken, en de lezer van de geschiedenis van het Monasterium Beatae Mariae Virginis zal deze mening misschien delen. Zeker is het evenwel, dat de ligging van het huis op de grens van het Markiezaat van Bergen-op-Zoom en op de landsgrenzen tal van moeilijkheden heeft veroorzaakt, waar geen enkele Wilhelmiëter schuld aan had; dat menige prior van deze ligging heeft trachten te profiteren, door het klooster te doen beschouwen als onderhorig aan dat land, dat aan de Katholieken het minst in de weg legde, kunnen we niet kwalijk nemen.

Op de invloed, die deze troebelen op de kloostergeest uitoefenden, hebben we gewezen; maar voor de geestelijke malaise, die zich bij tijden in het klooster openbaarde, zijn er nog andere oorzaken aan te wijzen. Een daarvan ligt in de organisatie van de Orde zelf: het moet wel on-

mogelijk geweest zijn, in de kleine kring van priesters, die het zeer eenzaam gelegen monasterium bewoonden, steeds de geschikte mensen te vinden om het huis te besturen, de novicen te vormen en de studiën te leiden. En toch was volgens de opvattingen der Wilhelmiëten ieder klooster een ongeveer zelfstandige gemeenschap, die te zorgen had voor bestaan en voortbestaan, wat niet wil zeggen, dat bijvoorbeeld voor de studiën nooit de hulp van anderen werd ingeroepen: er werden menigmaal - in sommige perioden vrij veelvuldig - jonge monniken uit Huijbergen naar Leuven gezonden om zich in de wetenschappen te bekwamen.

Ook de sterke tendenz in de Wilhelmiëtenorde, zich aan te sluiten, speciaal bij de Augustijnen, waartegen generale Kapittels⁶ herhaaldelijk zijn opgekomen, zal het Huijbergse convent niet geheel onberoerd hebben gelaten.

Dat het klooster ondanks deze moeilijkheden zoveel eeuwen stand hield, wijst op een gezonde reactie tegenover verslapping, een liefde voor Huis en Orde, die nooit geheel afwezig kunnen zijn geweest.

Van deze geest hebben de mensen rondom de zegen genoten: de Wilhelmiëten hebben hun priesterschap niet verloochend. Zij oefenden de gewone pastorale bediening uit in meerdere parochies; en in tijden van gevaar - juist in die tijden - dreef hun ijver hen daarheen waar goed te doen was. Samen met anderen, bijvoorbeeld met de Antwerpse Franciscanen hebben ze gewerkt in Moerstraten, Bergen-op-Zoom, Heerle, Kruisland, Nieuw-Vosmeer, Ossendrecht, Hoogerheide en elders; doopen trouwboeken bewaren er de getuigenissen van.

* * *

Hun uitgestorven klooster is het Moederhuis geworden van een nieuwe Congregatie, die der Broeders van Huijbergen; ook hun archief is grotendeels overgegaan aan de Broeders: met zijn documenten uit de vroege 14e eeuw, zijn beschrijving van processen en geschillen, zijn verzoeken, zijn profiessiebrieven en testamenten, zijn rekeningen en niet te vergeten zijn schoon copieboek is het een kostelijk bezit.

Aan de mensen van de wetenschap hebben de Wilhelmiëten interessante studieobjecten nagelaten: voor geschiedvorsers ligt hier een prachtig terrein.

Het goed, dat ze gedaan hebben in de orde der genade, valt buiten registratie, en toch behoort dat vooral tot hun nalatenschap.

II.

De Apostolisch Vicaris van Breda, Monseigneur van Hooydonk, heeft zich bij zijn pogingen, voor het klooster te Huijbergen nieuw emplot te vinden, vooral laten leiden door bekommernis om de nood van zijn kudde. Al vóór het Vicariaat eigenaar werd van de kloosterbezittingen, had Monseigneur getracht er een Redemptoristencommuniteit te huisvesten; later gingen zijn gedachten uit naar een onderwijsinstelling voor jongens, door Broeders bediend. „Ik wenste, dat de goederen door de H. Stoel aan het Vicariaat werden geschonken en er alsdan Broeders werden geplaatst (zoals tegenwoordig te Oudenbosch) voor het eerste onderricht der kinderen en tevens een pensioonaat voor jongelingen, om van daar uit als uit een normaalschool ook in andere plaatsen wetenschappelijk en Christelijk onderricht te geven”, zo schreef Monseigneur d.d. 28 Juli 1846 aan Mgr. Ferrieri in Den Haag.⁷

Aan dit idee - de stichting van een Congregatie te Huijbergen - heeft Monseigneur vastgehouden, maar de noodzakelijkheid, op korte termijn voor het Vicariaat een centraal weeshuis te openen - daar de verpleging der wezen in gezinsverband vaak veel te wensen overliet - deed Monseigneur besluiten aan de Broeders van St. Louis tijdelijk hulp te vragen. Vader Vincentius van Oudenbosch ontving van de Apostolisch Vicaris het verzoek, enige Broeders af te staan, om een groep weesjongens in Huijbergen te gaan verzorgen. De Overste wilde niet nee zeggen, en op 5 Maart 1849 kwamen Broeder Johannes en Broeder Dionysius per kar naar Huijbergen. Ruim drie jaar hebben de Broeders in Huijbergen voor hun weesjes gewerkt en gezwoegd, en de omstandigheden hebben hun daar niet meegezeten: de oude kloostergebouwen verkeerden in deplorabele toestand; aangaande de noodzakelijke middelen was alleen bepaald, dat Broeder Jan daarvoor terecht kon bij Pastoor de Bie, die de kloostergoederen namens het Vicariaat beheerde; en de Pastoor beschikte noch over voldoende gelden noch over soepelheid in de omgang om het de Broeders in hun leven en hun liefdewerk wat gemakkelijk te maken. Het Huijbergse hoofdstuk van het gedenkboek der Oudenbossche Broeders, „Tussen Windvaan en Koepel”, is niet het minste in dit prachtige stuk geschiedenis, en toen „Vader Jan”, Broeder Casimirus, Broeder Augustinus en Broeder Petrus op 21 Juli 1852 in hun wagentje definitief naar Oudenbosch terugreden, konden ze toch de overtuiging meenemen, dat ze voor de 35 wezen, die ze achterlieten, vader en moeder waren geweest.

Op nieuw verweesd behoefden deze kinderen zich bij het vertrek der

Broeders niet te gevoelen: voor de te stichten Huijbergse Congregatie hadden zich drie kandidaten aangemeld. Petrus Kerremans, geboren te Roosendaal 10 October 1823, Johannes Broumels, geboren te Roosendaal 20 Mei 1832 en Henricus Claeren, geboren te Afferden 14 Februari 1834, zijn de eersten geweest, die de Voorzienigheid voor de nieuwe Congregatie had bestemd. Ze moeten over moed en vertrouwen beschikt hebben om zich over te leveren aan de onzekerheden van dit aarzelend begin, maar ze hebben volhard, en ze zijn de medestichters geworden van een nieuwe kloostergemeenschap in het oude monasterium.

* * *

In de eerste aflevering van „In vrijheid herboren” schrijft Professor Rogier: „Ook wie van eerbied vervuld is voor de goede diensten, door de bijna ontelbare nieuwe Congregaties der negentiende eeuw vooral aan onderwijs en ziekenverpleging bewezen, heeft reden hun oorsprong uit een zo armetierige tijd te betreuren. Het is ook zonder meer duidelijk, dat de bijzondere genade, die de enkele oude stichters der natridentische Congregaties - met name S. Franciscus van Sales en S. Vincentius a Paulo - verlichtte, niet op eerste aanvraag in genoegzame mate verkrijgbaar was voor pastoors en paters, die „eigen” congregaties zo grieliefelijk vonden”.

Origineel van zeggig is deze uitspraak zeker. Of ze tegenover de pastoors en paters - „en Bisschoppen” zegt men er als vanzelf bij - die in de 19e eeuw Congregaties meenden te moeten stichten, èn tegenover de eenvoudigen, die tot de nieuwe kloosterfamilies toetraden, de objectiviteit bewaart, is een andere kwestie. Kinderen van hun tijd zijn de kloosterlingen van de 19e eeuw zeker geweest, maar de tijd, waarin hun Congregaties ontstonden, is minder armetierig door het feit juist van deze geboorte. De mannen en vrouwen, die dit leven kozen, zijn niet teruggeschrokken voor armoe en ontbering; de standvastigheid, waarmee ze die hebben gedragen, getuigt voor de zuiverheid van hun intentie; hun toewijding aan de charitas wijst op de aanwezigheid van een liefde, die hen doet uitstijgen boven de maat van de bekrompenheid; hun aantal - als dat der Congregaties „bijna ontelbaar” is, dan vormen de leden daarvan samen een leger⁸ - is een aanduiding voor een idealisme, dat in wijde kringen aanwezig moet zijn geweest.⁹ De levensstaat, die ze aanvaardden, was in werkelijkheid een roeping; dat ze die zonder gerucht hebben beleefd, maakt de waarde er van niet kleiner.

Na enig tasten gaf Monseigneur van Hooydonk aan de eerste drie postulanten een Regel en Constitutiën gegrond op de Derde Regel van St. Franciscus. Dat gebeurde op 25 September 1854; deze dag wordt als de stichtingsdatum van de Congregatie beschouwd. Tot 1888 toe moest iedere Broeder zelf zijn Regel en Constitutiën overschrijven; de copie werd zorgvuldig - aanvankelijk door Monseigneur zelf - met het origineel vergeleken en voor gezien getekend. Op 10 December ontvingen Kerremans en Broumels het kloosterkleed, op 8 Juli 1855 Claeren, die ook later dan de andere twee naar Huijbergen schijnt te zijn gekomen. Hun namen waren nog meer Franciscaans dan hun Constitutiën - die veel elementen van de Constitutiën der Redemptoristen bevatten -: de Broeders heetten voortaan Broeder Franciscus, Broeder Antonius en Broeder Bonaventura.

Als Overste werd door Monseigneur de Weleerwaarde Heer Adr. Nelen aangesteld, die al op 28 September 1852, toen hij nog diaken was - hij werd 18 December 1852 tot priester gewijd - belast was met de leiding van het weeshuis en de vorming der toekomstige Broeders. Biechtvader der Broeders was Pastoor de Bie.

De werkverdeling der Broeders was gauw gemaakt: Broeder Franciscus deed huiselijk werk, kwam ook aan het hoofd van het boerenbedrijf te staan, ploegde, zaaide, ontgon de woestijnachtige gronden met taai werkkracht. Broeder Bonaventura, die bij zijn intreden de bevoegdheid van „Schoolonderwijzer van den Derden Rang” bezat, en later de akte van bekwaamheid als Hoodfonderwijzer en de akten Frans, Duits en Engels behaalde, deed school en was surveillant. Broeder Antonius, die de bevoegdheid als „vierde-ranger” had, hielp tot zijn vroege dood in 1856 Broeder Bonaventura.

In 1854 kon Mgr. van Hooijdonk ook het plan verwezenlijken, dat hij in zijn brief van 28 Juli 1846 aan Mgr. Ferrieri had geopperd: in de oude kloostergebouwen was plaats voor meer dan 'n weeshuis; er werd nu ook een pensioonaat geopend voor „jongelingen van nette familie uit het diocees Breda”, en Monseigneur bedoelde deze stichting vooral als voorbereidingsschool voor het seminarie. De bepaling, die de keuze van leerlingen tot het diocees Breda beperkte, is niet lang gehandhaafd; en het aantal pensionnaires, dat niet de bedoeling had, zich op de priesterstudie voor te bereiden, groeide steeds; maar een speciale seminarieklas is er in het Instituut Ste. Marie tot op de huidige dag blijven bestaan. Patrones van het Instituut - en van de Congregatie - was Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen; misschien is de wat langademige officiële naam der Broeders, „Christelijke Broeders van de Onbevleete

Ontvangenis der Allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria", oorzaak, dat sommigen onder degenen, die wel de „Broeders van Huijbergen" kennen, toch niet weten wie de hoge Beschermvrouwe der Congregatie is.

* * *

Als we ons het leven in Huijbergen in de eerste 30 jaren trachten te reconstrueren, dan wordt het ons warm om het hart. Geboren uit de noodzaak van apostolische activiteit, wekt toch de Congregatie de indruk, van het begin af sterk georiënteerd geweest te zijn op beschouwing en afzondering. Passages als die over de verstrooiing, veroorzaakt door „gesprekken over familiebetrekkingen, over vroeger genotene ijdele genoegens en voorregten, en vooral over wereldsche nieuwstijdingen",¹⁰ zullen niet alleen in de Huijbergse Constitutiën te lezen zijn geweest, maar wat de Congregatie van de meeste andere onderscheidt, is haar verbondenheid met het historische Wilhelmiënklooster; en de ligging van dit door tuinmuur en poortgebouwen omgeven convent in de stilte van hei en bossen accentueerde het karakter van beslotenheid. In de grootste eenvoud gingen de Broeders hun weg. Ze kenden geen zorg, op schrift vast te leggen, wat het nageslacht graag van hen weten wilde, zodat ze niet, als de Wilhelmiëten deden, een keur van documenten nalieten, of evenmin de latere geschiedvorsers in een woestijn van papieren het spoor bijster maakten, zoals wij van plan zijn te doen. Enkele brieven in het archief van het Bisdom, een of twee copieën van de Constitutiën, een door Broeder Bonaventura prachtig gecalligrafeerde lijst in de Franse taal met als opschrift: „Bordereaux des Bulletins, expédiés le 8 Avril 1857", 'n serie overzichten betreffende de „Distribution des Prix", waarin onder de hoofden „Bonne conduite et application" en „Doctrine chrétienne, Langue française, Langue hollandaise, Style épistolaire, Lecture et déclamation, Calligraphie, Dessin, Arithmétique, Histoire Sainte, Histoire profane, Géographie, Langue allemande, Langue anglaise, Musique vocale en Musique instrumentale" de namen van de gelukkige prijswinnaars uit de jaren 1867 en volgende vermeld zijn,¹¹ 'n paar foto's met schone achtergronden van geschilderde - met alle perspectief spottende - straten, de mémoires van Broeder Pacificus Krüter, en wat vluchtige notities: dat is het, wat er, mèt de mondelinge overleveringen aan getuigenissen over hun leven is overgebleven. Eenvoudig waren ze ook in deze zin, dat ze zich althans in de eerste 20 of 30 jaren niet al te zeer bemoeiden met wereldse wetenschap en slechts enkelen onder hen gediplomeerde onderwijzers waren: 2 op de 12 in 1860, 4 op de 23 in 1870, 5 op de 30 in 1880. De an-

deren waren surveillant in weeshuis en pensioonaat, werkten in huis en op de akker. Maar dezen niet minder dan de schoolmannen zijn de scheppers geweest van een sfeer van goedheid en blijmoedigheid, waarvan leerlingen uit die tijd later een dankbaar getuigenis gegeven hebben. Hun regiem was sober; of het door al te grote strengheid méé het jonge sterven van sommigen onder hen veroorzaakte, is moeilijk na te gaan. Deze beproeving en het heengaan van vrij veel nieuwelingen kon hen oefenen in de geest van hun Stichter, die niet alleen de eenvoud, maar ook het vertrouwen in zijn wapen voerde.¹²

Vrome mannen waren het, die met de voorgeschreven oefeningen alléén geen genoeg konden nemen. Tot onder het werk op de boerderij baden ze, als het kon gemeenschappelijk en met luider stem, hun Weesgegroeten, en de kralen van hun rozenkrans waren soms letterlijk afgesleten door het vele gebruik.¹³

Men tracht zich onder hen de Broeders voor te stellen, die in deze bescheiden kring toch geschiedenis hebben gemaakt: Bonaventura Claeren, ons reeds bekend, die in 1855 tot hoofd van het onderwijs in het pensioonaat werd aangesteld, maar die ook na deze benoeming niet kon nalaten de Zondagen voor de geliefde weesjongens tot een feest te maken door zijn vertellingen, en die, evengoed als de jongste der medebroeders, zijn plaats innam bij bordenwas en huiselijk werk; Leonardus Baaijens, de wijze Novicenmeester, die de eerste Algemene Overste zou zijn uit de Congregatie zelf; Aloysius Hoosemans, scherpzinnig, origineel, man van hoge ontwikkeling en hoge deugd vooral, die evenals Broeder Leonardus de Congregatie zou moeten leiden. En nog verscheidene anderen.

* * *

Het jaar 1888 is voor de Congregatie van verstrekkende betekenis geweest. Tot dat jaar was een door de Bisschop aangestelde Priester Algemeen Overste der Congregatie. Deze regeling viel voor zover we weten de Broeders niet zwaar: de Priesters, die, hoewel geen lid van de Congregatie, de leiding hadden, waren voortreffelijke mensen¹⁴ en de Broeders waren trouwens in het bestuur der Congregatie ingeschakeld. Een van de schaarse nagelaten documenten uit die tijd vermeldt, dat „Z.D.H. heeft goedgevonden aan den Algemeenen Overste (Rector Nelen) eenen raad toe te voegen, en daarvoor bij dezen te benoemen

- 1 als Onderoverste en raadslid, Broeder Petrus,
- 2 als Novicenmeester en raadslid, Broeder Antonius,
- 3 als raadslid, Broeder Franciscus,
- 4 als raadslid, Broeder Bonaventura”.¹⁵

Monseigneur Leyten gaf aan de Congregatie op 30 Januari 1888 nieuwe Constitutiën, die het bestuur geheel in handen legden van een Broeder Algemeen Overste met zijn Raad, onder afhankelijkheid natuurlijk van de Bisschop.

Deze principiële wijziging moet, ondanks vermeerdering van zorg en verantwoordelijkheid voor de Broeders, met voldoening door hen ontvangen zijn. Monseigneur oordeelde de Congregatie immers in staat tot groter zelfstandigheid, en zijn genegenheid sprak hij op duidelijke wijze uit. „Wij hebben dezelve (d.w.z. „de Regelen”) met al de belangstelling, welke zulke gewichtige zaak vordert, en al de liefde, die ons bezielt voor eene Congregatie, die met zooveel vrucht werkzaam is, overwogen en na ook anderen geraadpleegd te hebben, er die wijzigingen aangebracht, welke Wij noodig en wenschelijk achten”. (Uit het schrijven van Monseigneur, dat aan de nieuwe Regel voorafgaat).

Nog in een ander opzicht betekenden deze nieuwe Constitutiën een verruiming: voor 't eerst werd de mogelijkheid opengesteld, ook buiten het Bisdom Breda succursalen op te richten.

Het Instituut bleef eigendom van het Bisdom,¹⁶ en een Priester behield het directoraat over de bezittingen en over het opvoedingswerk onder de jongens. Monseigneur Hopmans deed deze toestand ophouden. Op 1 Juli 1922 verkocht hij, krachtens Apostolische Machtiging van 18 November 1921, het Instituut Ste. Marie aan de Congregatie, „om de Broeders in het bezit te stellen van een geschikt Moederhuis, waarvan zij het gemis dagelijks voelen en een eind te maken aan de thans geldende onhoudbare financieele regeling tusschen het Bisdom en de Congregatie der Broeders van Huijbergen”. Voor een som, die op grootmoedige wijze rekening hield met de diensten door de Broeders aan het Bisdom en de opvoeding van wezen en pensionnaires bewezen, kwam de Congregatie in het bezit van het royaal uitgegroeide Instituut met alle bijgebouwen en een flinke boerderij, en verder speelvelden, tuinen, bossen en landerijen, samen ruim 102 ha groot. Voor de Priester, die als Directeur in 1922 aan het hoofd van het Instituut stond - de onvergetelijke Monseigneur Vermolen - was dit geen aanleiding zijn belangstelling voor Huijbergen te laten verkoelen; als Rector van Ste. Marie is hij de schat van zijn genegenheid aan het huis en de Broeders blijven geven.¹⁷

* * *

In 1866 was er een bescheiden begin gemaakt met een succursaalhuis der Congregatie te Breda. Dit klooster, gelegen in de St. Jansstraat, heeft onder grote uiterlijke moeilijkheden bestaan tot 1876; toen wer-

den de Broeders naar Huijbergen teruggeroepen. We moeten erkennen, dat een succursaal voor de kleine Congregatie ook 'n wel wat grote weelde betekende: dat de groei van het aantal leden niet verrassend was, blijkt uit de cijfers, die we hierboven gegeven hebben. Er is ooit gezegd, dat de Overheid een aantal Broeders van ongeveer dertig voldoende vond; de bewering krijgt een schijn van bevestiging in de getallen: tot 1878 toe bleef het aantal beneden de 30 en het duurde tot 1888 eer de 40 was bereikt. Maar een dergelijke opvatting lijkt ons wel wat tegennatuurlijk; en op schrift hebben we ze nergens vermeld gezien. Vast staat, dat Monseigneur Leyten er een andere mening op nahield; dat blijkt uit zijn Voorwoord op de Constitutiën van 1888 en uit de inhoud van de Constitutiën zelf. En ook de Stichter, Mgr. van Hooijdonk, dacht er anders over, zoals we in zijn hierboven aangehaalde brief van 28 Juli 1846 kunnen lezen.

De Congregatie gaat zich nu uitbreiden, niet geweldig, maar gestaag. In 1900 telt ze 81 leder.; in 1929 bij het 75-jarig bestaan 197; momenteel zijn er ongeveer 300 op een paar na.

De eerste nieuwe poging tot vestiging buiten Huijbergen werd weer te Breda ondernomen; het huidige huis in de Karrestraat met zijn scholen voor U.L.O. en G.L.O. dateert van 1890.

In Oosterhout werd in 1896 een school geopend.

Bergen-op-Zoom kwam in 1901 aan de beurt. Dit was de eerste plaats, waar de Congregatie onroerend goed in eigendom kreeg: ¹⁸ in de Hoogstraat werden er enkele huizen gekocht, die volgens de koopakten uit de 18e en 19e eeuw de schilderachtige namen droegen van „De Klijne Keyzerskroon”, „De Nieuwe Keyzerskroon”, „De Grooten Wildeman” en „De Koevoet”. Even Franciscaans als de nieuwe panden was het begin, dat de Broeders in Bergen-op-Zoom maakten: op 23 September vertrokken ze uit Huijbergen „onder de zegenwenschen van hun Eerw. Overste en Medebroeders”, zegt de kroniek, „volgens eigen keuze te voet langs den zandweg”, en in Bergen-op-Zoom - door het achterpoortje - in het nieuwe „St. Franciscusgesticht” aangekomen, vonden ze al de ongeriefelijkheden van een onafgewerkt tehuis. Maar de gaven van goede en trouwe weldoeners bleven niet uit: de broodjes en het bier, door de Heer Daverveldt aan de Broeders bij hun intrée geoffreerd, openden de rij, en de genegenheid, die zich uitsprak in de praktische steun van velen (waaronder Deken van Mens, Deken Muskens en Mej. Helena Weys een ereplaats verdienen), zal evenzeer als de milde geschenken de Broeders goed gedaan hebben.

In 1907 aanvaardden de Broeders de uitnodiging van de R.K. Vereni-

ging voor Kinderbescherming in het Bisdom Breda, zich in de stad Breda te gaan wijden aan het werk onder de voogdijkinderen: het St. Willibrordusgesticht (tegenwoordig op verzoek van de pupillen St. Willibrordushuis genoemd) werd het arbeidsterrein der Broeders. In Hulst begonnen ze ook in 1907 hun werkzaamheid in een Lagere School.

* * *

Het leven der Broeders in al deze huizen was wel primitief. Tekenend is de scherts, waarmee bij gelegenheid een Broeder aan de President van het Bestuur, dat voor de financiële aangelegenheid van een der huizen zorgde, de oplossing vroeg van het raadsel, hoe men van zo weinig inkomsten kon eten, roken, in 't zwart gekleed gaan en nog een hoge hoed dragen op de koop toe;¹⁹ en wanneer de kroniek van het Oosterhoutse huis bij een feestelijke gelegenheid als menu pudding en olie-bollen vermeldt, zal vermoedelijk de notitie evengoed gemaakt zijn om de overvloed van de tafel te demonsteren als de merkwaardigheid van de combinatie.

Dat wil niet zeggen, dat men zich om die materiële zorgen doodkniesde. De Oversten vonden gelegenheid hun aandacht te richten op een kwestie van kapitaal belang voor een Congregatie van opvoeding en onderwijs: de vorming van het schoolpersoneel.

In het allereerste begin moest men in dit punt wel geheel op de Voorzienigheid rekenen, en het is providentieel te noemen, dat onder de drie pioniers een Broeder Bonaventura met zijn religieus idealisme ook de gaven meebracht, om het onderwijs aanstonds te organiseren. Men trachtte in de volgende jaren door privé-lessen jonge Broeders op te leiden voor de akten, maar dit occasionele onderwijs leverde geen grote resultaten: jaren lang hebben er in Ste. Marie leken-onderwijzers - aan wie voortreffelijke herinneringen zijn achtergebleven - school gedaan naast de Broeders. In 1892 werd de opleiding wat beter geregeld: er werd in Huijbergen een particuliere normaalschool gesticht, waarvan de begaafde Broeder Daniël Odenwald directeur werd; bij zijn dood op 26-jarige leeftijd waren er anderen, die hem konden opvolgen. Toch beantwoordde ook deze normaalschool niet ten volle aan de verwachtingen; in het pas geopende Bergen-op-Zoomse huis werd er in 1902 een Kweekschool opgericht, die aan de eisen van de wet voldeed. Zonder vrucht zijn de offers, die de Congregatie heeft gebracht om deze Kweekschool te stichten, niet geweest. De meer stelselmatige vorming bracht een regelmatiger succes op de examens, en, naar we gerust mogen aannemen, voor de beginnende onderwijzers een juister inzicht

in het schooldoen - als is dit laatste niet in een grafiek vast te leggen; een algemener waardering voor een ook wetenschappelijk goed gefundeerd vakmanschap onder de onderwijzers is het gelukkige resultaat geweest van het bewustzijn bij de leraren, dat alleen het beste goed genoeg was voor de kwekelingen. En de verwachting, die ook de stichting van een kweekschool aanlokkelijk heeft gemaakt, dat namelijk dit nieuwe seminarium een middel zou zijn om de zwakke geleerden der onderwijzers te versterken, is niet beschaamd: in rustig tempo zijn de groepen afgeleverd - al varieerde hun grootte soms beduidend - zodat het onderwijzerscorps der Broeders, dat in 1902 slechts 35 leden telde, in de loop der jaren verveelvoudigd is.

* * *

Toen Monseigneur Pacificus Bos O.F.M.Cap., Apostolisch Vicaris van Pontianak, in 1920 tevergeefs Broeders-onderwijzers voor West-Borneo had gezocht, ging hij par acquit de conscience ook nog naar Huijbergen. Hij vond er, wat hij niet meer durfde hopen: de bereidvaardigheid ja te zeggen op zijn vraag. De Bisschop van Breda, Monseigneur Hopmans, zonder wiens goedkeuring de Congregatie niet kon handelen, voldeed graag aan het verlangen van de Missie-bisschop en het hoofdbestuur der Broeders.

Een oprechte, schone vreugde ging er door de Congregatie, toen de Algemene Overste, Broeder Silvester, het nieuws publiceerde: iedere Broeder, die eeuwige geloften had afgelegd, kon zich schriftelijk voor de Missie aanmelden. Deze regeling, die nog van kracht is, heeft aan het archief een interessante verzameling brieven bezorgd. Laconieke en zakelijke zijn er bij, die verzonden zijn op de professiedag - wellicht van te voren al gereed geschreven -; er zijn er ook, waarvan de schrijvers rustig een paar jaren hebben laten passeren, eer ze het besluit namen, dat aan hun leven een heel andere wending zou kunnen geven. Bij de brieven in 1920 binnengekomen zijn er bij van Broeders, die graag een met succes en met ere vervulde taak opgaven, om in letterlijke zin opnieuw gezonden te worden.

Het afscheid der eerste vijf Huijbergse missionarissen (ze vertrokken vanuit de Capucijnenkerk te Breda, waar Mgr. Bos een pontificale H. Mis opdroeg en de blinde oud-missionaris Pater Andreas preekte) ging met grote zichtbare ontroering gepaard; bij latere uitzendingen kregen meer de lach en de humor de ruime plaats, die ze ook in het dagelijkse leven der Broeders innemen, waar ze trouwens meermalen

slechts de doorzichtige camouflage zijn van de diepere bewegingen van het hart.

Als de gevoelens der Broeders ten opzichte van hun Missie zonder overdrijving moeten worden aangeduid, dan dient men te zeggen, dat het missiewerk de Congregatie van stonde af aan zeer lief is geworden.

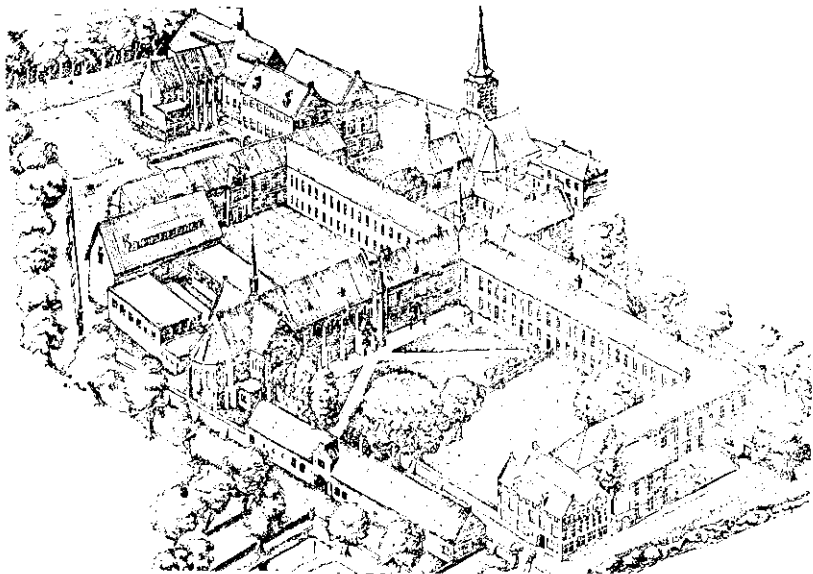
* * *

In de geschiedenis der Congregatie van de laatste tien of vijftien jaren heeft de wereldoorlog van 1940-1945 diep ingegrepen. Dit demonstreert zich slechts gedeeltelijk in een status van huizen en personen. In 1940 werkten de Broeders in Huijbergen, (Ste. Marie en Huize Alverno), Bergen op Zoom, Breda, (drie huizen), Oosterhout, Hulst, Amsterdam en Haaren.²⁰ In Indië waren er huizen in Pontianak, Singkawang, Bandjermasin - alle op Borneo gelegen - en in Blitar en Koedoes op Java. Momenteel (Augustus 1953) moeten aan dat rijtje slechts 'n huis in aanbouw te Breda (bij de nieuwe school voor B.L.O. in het Heuvelkwartier) en 'n huis in het laatste stadium van voorbereiding te Amstelveen worden toegevoegd, terwijl in de Missie, Blitar en Koedoes vervangen zijn door Njarumkop en Pati, zodat de outsider slechts de indruk krijgt, dat een door de oorlog onderbroken groei bezig is zich op normale wijze te herstellen.

In werkelijkheid zal de geschiedenis van de Broeders van Huijbergen in de jaren 1940-1945 voor het nageslacht even dramatisch lijken als de meest bewogen episodes uit de historie der Wilhelmieten, al voelen degenen, die dit lot te dragen kregen, er weinig voor zich kleinmoedig te beklagen.

De Meidagen van 1940 gingen voor Huijbergen niet zonder geweld voorbij: de Fransen hielden daar korte tijd stand, en het kostte de Broeders en de achtergebleven leerlingen een paar angstige dagen. Maar alleen wat geblakerde bossen en 'n betrekkelijk geringe schade aan het huis - dat natuurlijk vol gezeten had met Duitse troepen - vormden de verliesposten voor het klooster; voor de rest was voor Huijbergen, althans volgens de uitspraak van een der staf-feldwebels, de affaire „restlos erledigt”.

Er volgt een periode van anderhalf jaar, waarin de woonruimte van Ste. Marie meestentijds met Duitse soldaten - soms een paar honderd - gedeeld moest worden; de Broeders behouden de herinnering aan diverse heerschappen, die in Huijbergen nieuwe, door de dragers zelf niet-geweten, namen ontvingen als bv. „het krengske” en „Mahlzeit”.

*Huijbergen voor de verwoesting in 1944.
Tekening Br. Albrik.*

en die in het klooster hun goede en minder goede eigenschappen ten toon spreidden.

In November 1941 kreeg de Algemene Overste van een viertal officieren de aanzegging, dat het huis op korte termijn ontruimd moest worden. Op de vraag, waar men dan heen moest met zoveel mensen, kwam het antwoord, dat er bijvoorbeeld in Bergen-op-Zoom op iedere hoek van de straat een klooster stond, en op de andere vraag, of dat de dank was voor de gastvrijheid in de oorlog van 1914-18 aan ondervoede Duitse jongens in Ste. Marie verleend, wist men niet goed wat te zeggen. Maar de plichtigheid ging natuurlijk door: de pensionnaires werden naar huis gestuurd, de juvenisten kregen een onderkomen in de St. Franciscusweekschool te Breda, de weesjongens werden op diverse adressen ondergebracht, en op 24 November 1941, de uiterste door de Duitsers gestelde datum, had de exodus der Broeders plaats; met wat schamele goederen, die ze mochten meenemen, en wat andere, die ze als dieven óók op de vrachtwagens hadden geladen, vertrokken ze naar Bergen-op-Zoom, Breda en andere plaatsen, en lieten het prachtige Instituut met bijna complete inventaris in handen van de Duitsers

achter. Een half jaar later werd ook de Kweekschool te Breda in beslag genomen, en de huizen in Amsterdam, Hulst, Oosterhout volgden; het kleine kloostertje in Haaren moest nog met de bezetter worden gedeeld. Maar de Broeders konden overal in gastvrije huizen of in gehuurde panden en noodwoningen hun communiteitsleven voortzetten (alleen in Oosterhout is dat korte tijd niet helemaal mogelijk geweest): Monseigneur Sweere van IJpelaar, de Broeders van O. L. Vrouw van Barmhartigheid te Oud-Gastel, Pastoor Konings en Moeder Bertranda van de Bredase Gasthuiszusters te Leur, Rector van Putte in O. L. Vr. ter Duinen te Ossendrecht, de Regenten van het St. Willibrordushuis en Mgr. Schrauwen te Breda, Moeder Luyckx, eigenaresse van een leegstaande hoeve in het „Overberg” te Huijbergen, de Heren Akkermans en Jespers te Oosterhout: zij allen zorgden er op onvergetelijke wijze voor dat de tot op een kwart teruggebrachte woonruimte der Congregatie werd aangevuld; en als soms ook die tijdelijke succursalen bedreigd werden, stonden er andere weldoeners klaar om de Broeders op te vangen.

Het onderwijs ging door, zelfs voor een gedeelte der pensionnaires, ondanks het feit dat er scholen in beslag genomen werden met een zodanige veelvuldigheid, dat de kroniek der Congregatie het overzicht hierover is kwijt geraakt.

Met groot aanpassingsvermogen droegen de Broeders hun tegenspoed. Het optimisme bleef bewaard bij de allermeesten van hen; het vond steun in een krachtig communiteitsbesef en in de trouw beluisterde berichten van de B.B.C.; maar vijf leden der Congregatie betaalden hun vaderlandse gezindheid met kortere of langere gevangenisstraf.

Op Dolle Dinsdag sloeg de in Huijbergen gelegerde Duitsers de schrik om het hart; ze verlieten Ste. Marie, nadat ze het prompt om acht uur 's avonds, zoals soldaten aan Huijbergse mensen aangekondigd hadden, in brand hadden gestoken. De Broeders, die op de boerderij van Moeder Luyckx een conventje vormden, moesten er machteloos getuige van zijn, hoe in de ene vleugel na de andere de brand sloeg, aangewakkerd door de opgeslagen munitie; dat een ploeg van de langs omwegen aange-rukte Bergen-op-Zoomse brandweer in een hel van ontploffende kogels en granaten, en alleen bijgelicht door de vlammen, de dorpskerk en Huize Alverno nog wist te redden, is een eervolle vermelding overwaard.

De Duitsers keerden nog voor korte tijd terug; ze zetten het conventje van „Overberg” uit het huis, omdat ze daar, zoals ze zeiden, een batterij wilden opstellen tegen de naderende geallieerden; via Wouwse Plan-

tage kwamen de vier Broeders in het Bergen-op-Zoomse convent aan, hun spulletjes op een kruiwagen meevoerend.

Zeventien dagen hebben de geallieerden het dorp Huijbergen onder vuur gehouden, eer ze binnenrukten. Aan de ruïne van Ste. Marie konden ze niet veel bederven, maar Huize Alverno werd zwaar beschadigd, en het afzonderlijk gelegen rectoraat van het klooster werd evenals de parochiekerk en diverse burgerwoningen door het geschut vernield.

* * *

Andere oorlogswederwaardigheden dan de verwoesting van Ste. Marie hebben zeker aan velen onder de Broeders scherper pijn veroorzaakt. Een internering onder de Japanse bezetting, zoals 35 Huijbergse missionarissen te dragen hebben gehad, heeft voor enkelen, die er van verdacht werden verkapte militairen te zijn, dingen meegebracht erger dan de dood; de 25 leden van het Amsterdamse convent hebben de ellende van de hongervinter van 1944-45 aan den lijve ondervonden; en de Broeders Dionysius van Bavel en Eustachius Neefs zijn door kogel of granaatscherf dodelijk getroffen in de dagen der bevrijding.

Dat neemt niet weg, dat een Congregatie, wier geschiedenis zozeer één was met die van het eerbiedwaardige klooster, zich door de ondergang van dit huis als in haar leven aangetast gevoelt en getroffen in haar meest oprechte genegenheid. Voor het overgrote deel der Broeders - de allerjongsten misschien uitgezonderd - staat het beeld van dit oude moederhuis in een onverbleekte aureool van liefdevolle verering. Dit is niet louter aanhankelijkheid aan het huis, waar men zijn heerlijkste dagen uit Gods hand heeft mogen ontvangen: waar men als kind reeds heeft gewoond; waar men - de handen gevouwen in die van de Bisschop of zijn plaatsbekleder - zijn leven aan God heeft toegewijd; waar men heeft gewerkt; waar men bewonderend heeft opgezien naar het voorbeeld van schone, vrome mannen, de eigen medebroeders; waar men heeft meegenoten van het verhaal der Fioretti van Broeder Dominicus de Pijper en Broeder Thomas de Bie - om alleen een paar aartsoriginelen te noemen uit de rij der overledenen. Ste. Marie was om zichzelf de genegenheid en de trots der Broeders waard: het was een goed huis. In het centrum, als een verschansing van de stilte het eeuwenoude „pand”, waarvan de gangen tot museum waren ingericht, met z'n schilderijen aan de wand, z'n half-uitgewiste inscripties in de vloertegels, z'n tinnen en zilveren vaatwerk en z'n boeken, die de Wilhelmiëten dienden bij de maaltijd, de H. Mis en de vrome lezing. En om

het „pand” heen een eenvoudig maar indrukwekkend complex, in honderd jaren opgetrokken om aan de groeiende behoeften van ruimte en comfort te voldoen: kloosterkerk, refters, recreatiezalen, toneelzaal, klassen, bibliotheek, slaapzalen, ziekenkamers, spreekkamers, kloostercellen. Nog in de allerlaatste jaren was er gebouwd: architect Hurks, die in 1933 het noviciaats- en generalaatshuis „Alverno” had ontworpen, schiep in 1936 een up-to-date Ulo-gebouw; en de Juvenaatsvleugel van architect Berben was pas in 1940 voltooid. Deze veelheid verbrak de harmonie niet: het nieuwe sloot zich aan bij het oude, en wanneer men door de 17e-eeuwse ingangspoort²¹ de aan alle zijden ombouwde voortuin binnenkwam, voelde men zich aanstonds opgenomen in een sfeer van veiligheid en ingetogenheid; ook de in rustig ritme uitgevoerde modernisering van de oude gedeelten had deze sfeer niet geschonden. Dit is het, wat door de brand van 1944 verloren is gegaan en niet kan worden teruggewonnen.

* * *

Men betrapt er zich als Broeder van Huijbergen herhaaldelijk op, dat men in de geest verwijlt in het oude Ste. Marie en door zijn gangen en zalen zwerft. Maar het zou onjuist zijn, zich in de weemoed te verliezen: ook het leven van een Congregatie stelt zijn eisen. Aan architect Hurks werd de opdracht gegeven, Ste. Marie te herbouwen. De administratieve campagne, die nog gevoerd moest worden, eer met enige plechtigheid op 22 September 1949 de eerste spade in de grond werd gestoken, zullen we niet beschrijven; we zouden in dat eindeloze verhaal geen Nederlander nieuws vertellen.

Wel gaan in grote dankbaarheid de gedachten uit naar de ontelbare vrienden die geholpen hebben. Z.H. Exc. Mgr. Hopmans ging vooraan: zijn liefde voor de Broeders heeft deze oud-leerling van Ste. Marie nooit verloochend. Een comité van oud-leerlingen bracht gelden bijeen: dhr. Loose uit Bergen-op-Zoom, oud-Connecter Koenraadt (momenteel Rector van de Broeders der Christelijke Scholen te Baarle-Nassau), professor Dr. Jos Gielen, Dhr. J. Vos z.g., oud-lid van de Tweede Kamer, Mr. v. Hasselt, lid van de Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant. En de oud-leerlingen hebben naar de oproep van dit comité geluisterd; zij hebben de zware materiële zorgen der Congregatie verlicht, en hun genegenheid heeft de Congregatie zeer getroffen.

Een paar honderd meter meer oostwaarts dan het oude is een nieuw Instituut verrezen; het is nog slechts een gedeelte - zij het ook een belangrijk gedeelte - van het ontworpen totaalplan. Het is een ander Ste. Marie dan het historische, maar schoon is het. De Congregatie vindt

in de overgang van het oude naar dit nieuwe Instituut de ontwikkeling, die ze in haar liefdewerken en in haar opvattingen omtrent haar liefdewerken doormaakt, als het ware verzinnebeeld.

Haar weeshuis heeft ze moeten prijsgeven: sinds de sociale wetten en subsidies de gezinsverpleging der wezen aanlokkelijk maken en de opvattingen omtrent maatschappelijke verhoudingen kenteren, is de animo voor weeshuizen in Nederland sterk gedaald. In overleg met Z.H. Exc. Mgr. Hopmans, die op de hem eigen besliste wijze tegen de Algemene Overste gezegd had: „Weeshuizen zijn niet meer van onze tijd”, heeft het Hoofdbestuur der Congregatie dan ook besloten, geen pogingen aan te wenden, een nieuw weeshuis te openen. Voor het gevoel van verscheidenen is het staken van dit liefdewerk, dat immers een der motieven tot stichting der Congregatie is geweest, een verlies, dat de verwoesting van Ste. Marie evenaart. Maar de geest, die de eerste Broeders der Congregatie inspireerde tot dit werk, is niet verloren gegaan: de Congregatie wijdt zich aan de misdeelden door haar zorg voor voogdijongens in het St. Willibrordushuis te Breda, door haar missiewerk en door haar scholen voor B.L.O. te Breda, Bergen-op-Zoom en Hulst.

In twintig lagere scholen zijn verder de Broeders werkzaam; er zijn Ulo-scholen der Congregatie te Huijbergen, Breda en Amstelveen (en een Uloschool te Oosterhout staat onder het bestuur der Congregatie, al zijn daar geen Broeders aan verbonden), en in de naoorlogse jaren is de Congregatie ook haar aandacht gaan schenken aan het Middelbaar Onderwijs in Indonesië en in Nederland.

De verering voor de traditie der Congregatie leeft nog volop onder de Broeders, maar in een tijd met nieuwe en grote noden beschouwen ze het als hun plicht, zich ruimer te oriënteren; en misschien is het offer van het geliefde Huijbergse Moederhuis wel de tegenspoed geweest, die naar Gods plan duidelijker dan ieder woord het inzicht der Broeders in hun apostolische taak moest helpen verbreden. Van deze nieuwere inzichten, die zich trouwens in vrijwel alle kloosterfamilies openbaren - en niet alleen en niet vooral in een wijziging van het habijt van sommige Zusterscongregaties - is voor de Congregatie der Broeders van Huijbergen het moderne Ste. Marie het symbool.

* * *

In vertrouwen op God en op de voorspraak van de Onbevleete Maagd en Moeder Gods zet de Congregatie haar werk voort. Terwijl ze momenteel - evenals zovele Congregaties - bezig is aan de magere jaren van haar noviciaat, geeft een groot aantal juvenisten goede hoop voor

de toekomst. Dat vertrouwen krijgt als het ware stem, zo vaak de „Sancta Maria”, de door de firma Eijsbouts geleverde en door Rector Beckers gezegende klok, die op 16 Juli 1953 is beginnen te luiden, zich laat horen. „Resurrexi et annuntio resurrectionem” zo staat er in haar rand geschreven. Deze boodschap van verrijzenis beluistert in het luiden ieder, die gelegenheid heeft voor Ste. Marie en voor de Broeders van Huijbergen, en die iets weet van de geschiedenis der Congregatie.

BROEDER CLEMENS.

- ¹ In September 1954 vieren de Broeders van Huijbergen het 100-jarig bestaan van hun Congregatie. Het leek goed, in dit artikel de aandacht niet alleen te wijden aan de Broeders, maar ook aan degenen, die eeuwen lang het huis bewoonden, dat Moederhuis werd van de Congregatie.
- ² Voor schenkingen, processen en grensgeschillen zie „Geschiedenis van het Klooster te Huijbergen”, waaraan ook de bijzonderheden in het eerste gedeelte van dit artikel zijn ontleend.
- ³ In 1575 was de Huijbergse Wilhelmet Jan Hermensz van Rienen hetzelfde overkomen. De Zeeuwse vrijbuiters, die hem gevangen hielden, eisten 400 carolusgulden als losprijs; de Paters moesten geld lenen en goederen verpanden om de som te betalen.
- ⁴ Omtrent de samenstelling, het werken en falen van de Chambre mi-partie geeft de „Geschiedenis van het Klooster te Huijbergen” diverse bijzonderheden.
- ⁵ Deze passage is genomen uit het Voorwoord op het toneelstuk „Zwart of Wit”, door Broeder Gummarus van Gils, van de Congregatie der Broeders van Huijbergen. Br. Gummarus had de bedoeling, voor het eeuwfeest der Congregatie in de zomer van 1954, een toneelstuk te schrijven met een „Huijbergs” gegeven; uit de rijke stof, die de Wilhemietengeschiedenis bood, koos hij dit tragische onderwerp. Dr. Erens zegt in het Voorwoord nog verder: „De dramatische gebeurtenissen, die zich in het jaar 1700 te Huijbergen afspeelden rond Borrekens' pogingen om zijn priorij af te scheiden van de Orde der Wilhelieten en te verenigen met de abdiij van Tongerlo, zijn nu door Br. Gummarus verwerkt tot een toneelstuk, waarin, op basis van de historische bescheiden, het conflict tussen de geesten zó meesterlijk is getekend, dat de felle botsing volkomen begrijpelijk wordt”. Broeder Gummarus heeft wel de voldoening gehad het stuk te voltooiën, de vreugde van een opvoering heeft hij niet mogen beleven; in Januari 1952 is hij te Huijbergen gestorven.
- ⁶ Ook in Huijbergen zijn er generale Kapittels der Orde gehouden en wel in de jaren 1469, 1483, 1509 en 1653.
- ⁷ Deze en andere bijzonderheden zijn ontleend aan de „Geschiedenis van het Klooster te Huijbergen”, aan een nog onvoltooid gedenkboek der Huijbergse Congregatie door Br. Chrysostomus, aan het archief en de kroniek der Congregatie en aan de mondelinge overlevering.
- ⁸ Waarin de Broeders van Huijbergen lang slechts een kleine compagnie hebben gevormd.
- ⁹ Dat de tegenstelling, die Rogier meent te moeten aangeven tussen de 19e-eeuwse en de veel oudere Congregaties - met name de Visitandinnen van St. Franciscus van Sales en de Filles de la Charité van St. Vincentius a Paulo - wel wat geforceerd dient genoemd te worden, is zelfs door een leek in de kerkgeschiedenis, als schrijver dezes is, te bewijzen. Rogier schrijft als onmiddellijk vervolg op de hierboven aangehaalde tekst namelijk: „Van dit gemis aan licht en wijsheid getuigden sommige der bedoelde stichtingen zo duidelijk, dat paus Leo XIII bij decreet van 17 December 1890 enige krasse eigengereidheden meent te moeten uitsnijden, met name die, welke zusters en broeders verplichten tot het mededelen van gemoeds- en gewetensaangelegenheden aan hun oversten en dwang inhielden tot de aanvaarding van biechtvaders of inzake de frequentie van het sacramentsgebruik”. Het zou voor een historicus wel interessant zijn na te gaan, in hoeverre eventuele bepalingen omtrent gewetensopenbaring en sacramentsgebruik in de Constitutiën van de 19e-eeuwse Congregaties juist ontleend zijn aan de voorschriften van oudere kloosterregels. Leerzaam is het - om ons tot de stichtingen van de door Rogier genoemde Heiligen te beperken - dat al spoedig na 17 Decembr 1890 aan de Congre-

gatie der Bisschoppen en Regulieren, die namens de Paus het decreet „Quemadmodum“ van 17 Dec. 1890 had uitgevaardigd, een vraag werd gericht, of dit decreet ook gold voor de Filles de la Charité van Vincentius a Paulo! Dat het antwoord, in een schrijven van genoemde Congregatie der Bisschoppen en Regulieren d.d. 15 April 1891 bevestigend was, spreekt vanzelf. En wie het leven van de H. Margaretha Maria - van de Visitandinen van St. Franciscus van Sales - leest, maakt kennis met een ingrijpen van Oversten op de intieme zielskwesaties van de onderdanen en op de veelvuldigheid van het ontvangen der H. Communie (men denke aan het optreden van de Eerw. Moeder Melin), dat in onze tijd wel in strijd met de kerkelijke wet zou zijn. De Zusters van St. Franciscus van Sales en St. Vincentius a Paulo zullen me deze opmerking zeker niet kwalijk nemen.

Als we nog even mogen vooruitlopen op onze geschiedenis, dan zij vermeld, dat de oudste gedrukte editie van de Constitutiën der Broeders van Huijbergen, die van 1888, zegt: „In dat samenspreken (van onderdaan met zijn overste) of bij welke andere gelegenheid ook, zal de Overste niet toelaten, dat iemand hem zijne bekeringen uitlegge, noch andere zaken, die de Biecht betreffen“. Dat is een standpunt, dat strenger is dan dat van het huidige Kerkelijke Wetboek.

- 10 Uit de „Voorlopige Reglementen“ van 28 September 1852, voorgeschreven en ondertekend door Z.Doorl. Hoogwaardigheid J. van Hooijdonk, Bisschop van Dardanië i.p.i., Vicarius Apostoliek van Breda.
- 11 Ste. Marie was een Franssprekende kostschool.
- 12 Simplicité et confidenter.
- 13 Mondelinge overlevering.
- 14 De Z.E. Heer Nelen Overste tot 1872; hij werd opgevolgd door de Z.E. Heer A. Graumans, die tot 1888 dit ambt bekleedde. De Z.E. Heer Nelen bleef evenwel biechtvader, wat hij als Pastoor van Huijbergen wel kon bijbrengen. De Z.E. Heer Graumans had geen jurisdictie, in verband met zijn vooropleiding.
- 15 Broeder Petrus Knops was Duitser van geboorte; Broeder Antonius heette in de wereld Benignus Ferket en was de vierde Antonius in de Congregatie: Antonius Broumels was na zijn dood opgevolgd door Antonius van Pelt, die in 1858 stierf; in 1859 en '60 is er nog een novice Antonius geweest, die in de wereld terugkeerde; Antonius Ferket stierf in 1869. Broeder Franciscus en Broeder Bonaventura zijn ons al bekend.
- 16 Als eignaar van de oude Huijbergse kloosterbezittingen heeft het Bisdóm in de jaren 1909-1912, bij het afdoen van de kwesties, die de Tiendwet van 1907 meebracht, ondervonden, dat het, met de goederen, ook de kansen tot verwikkelingen geërfd had van de Wilhelmieten. Een dossier, dat in het archief van de Congregatie berust, getuigt daarvan.
- 17 De voorganger van Rector Vermolen was Directeur Schrauwen (de latere Plebaan Mgr. Schrauwen), die Directeur van der Pol was opgevolgd. Na de dood van Rector Vermolen werd de Z.E. Heer Adriaanssens Rector, die opgevolgd werd door Rector Beckers.
- 18 De Congregatie had bij akte van 16 Maart 1893 voor Notaris Steins Bisschop rechtspersoonlijkheid verworven onder de naam van „De opvoeding en onderwijsstichting Sint Marie te Huijbergen“, een formaliteit, die in onze tijd wel overbodig geacht zou worden, daar men meent, dat een door de Kerk erkende Congregatie als zodanig rechtspersoonlijkheid bezit.
- 19 De Broeders droegen, toentertijd een stijve halfhoge hoed. Opgemerkt moet worden, dat de uitlating, die hier is aangehaald, gedaan kon worden, zonder de sfeer van uitstrekende verstandhouding te storen. De Vereniging, die voor de gelden moest zorgen, beschikte trouwens zelf niet over ruimer middelen.
- 20 Eigenlijk óók nog in Ginneken, in de Katholieke Jeugdcentrale, maar de opzet van dit werk maakte het de drie Broeders, die daar woonden, uiterst moeilijk enigermate in de Congregatie-stijl te blijven. De Congregatie heeft zich niet officieel uit Ginneken teruggetrokken, omdat Mgr. Hopmans niet zo graag daar zijn fiat aan gaf, maar de Duitse bezetters maakten de week-ends e.d. der Katholieke jeugd onmogelijk; en in 1944 is het huis verwoest.
- 21 De poort, hoewel in de oorlog beschadigd, is gespaard gebleven door het vuur, maar is in harde noodzaak dichtgebouwd als onderdeel van een noodschool. We hopen, dat ons verlangen, het poortgebouw in de toekomst gerestaureerd te zien en weer tot toegang en beschutting gemaakt van een afzonderlijk kloostercomplex - bijvoorbeeld juvenaatsgebouwen en ziekenhuis der Congregatie - geen ijdele droom zal zijn; dan is ook aan de wens van „de Ghulden Roos“, uitgedrukt in een brief van dhr. R. van Hasselt van 21 November 1945, voldaan.